

A MAGYAR TERMÉSZETVÉDELEM NEMZETKÖZI KAPCSOLATAI
1947 - 1962

Dr. Nagy Domokos Imre

A hazai természetvédelem mindig is komoly külföldi kapcsolatokkal rendelkezett. Ez teljesen érthető, hiszen a természet nem ismer országhatárokat, és a kérdések jelentős részét csak nemzetközi összefogással lehet megoldani. Éppen ezért, amint a második világháború után megindult a természetvédelem világméretű talpraállása, a hazai szakemberek is igyekeztek bekapcsolódni ebbe a folyamatba. Az már nem rajtuk múlt, hogy ez az újra kiépülő kapcsolatrendszer hamarosan felbomlott, és csak a hatvanas évek közepére állt valójában helyre.

A tárgyalt időszakban hazánkban a természetvédelemmel két szerv is foglalkozott: az 1947-ben újraélesztett Országos Természetvédelmi Tanács /OTvT/, és a komoly nemzetközi tekintélynek örvendő nagymúltú Madártani Intézet /MMI/. Ez utóbbi azonban az ostrom alatt elpusztult, és ekkortájt kezdett újraszületni. Egyébként végső soron mindkét intézmény a Földművelésügyi Minisztérium /FM/ alá tartozott, de más-más alárendeltségben. Sőt a MMI 1950-től a Növényvédelmi Kutatóintézet egyik osztályaként működött, bár önálló ügyvitellel. Az OTvT pedig hol a Halászati, hol a Vadászati, hol pedig az Állattenyésztési Főosztály /Igazgatóság/ alárendeltségébe tartozott. Ez akkoriban rendkívül megnehezítette az érdemi munkát, ma pedig a kutatást. /Ez utóbbi még akkor is, ha az MMI iratainak egy része az OTvT irataival együtt került levéltárba./ A párhuzamosságon csak az változtatott, hogy az Országos Természetvédelmi Hivatal /OTvH/ létrejötte után a MMI végre alárendeltségébe került.

Ezt az időszakot tekintve tehát két intézmény egymást hol érintő, hol pedig elkerülő tevékenységét kell vizsgálni.

1947. június 28 és július 3 között a svájci Brunnenben nemzetközi természetvédelmi kongresszust tartottak, melyen magyar részről dr. Keve András, a MMI munkatársa vett részt. Ezen határozták el, hogy létrehoznak egy olyan nemzetközi szervezetet, amely nemcsak elvi irányítást, hanem kötelező jellegű előírásokat is adna a természet védelme érdekében. Így jött létre az Ideiglenes Nemzetközi Természetvédelmi Unió /IUPN/, a ma működő Nemzetközi Természetvédelmi Unió /IUCN/ jogelőd szerve.¹

Keve beszámolóját megismerve dr. Tasnádi Kubacska András, az OTvT akkori elnöke többek között a következőket írta a földmivvelésügyi miniszterhez intézett előterjesztésében:

"Magyarországra nézve földrajzi fekvésénél fogva a természetvédelem nemzetközi kiépítése különösen fontos ... Feltétlenül kívánatosnak, sőt szükségesnek tartjuk, hogy Magyarország a megalakítandó unióban részt vegyen. Kimaradása csak káros következményeket vonhat maga után."²

A hazai szervezetek igyekeztek is résztvenni a megalapozó munkában. Az OTvT 1948. szeptemberében francianyelvű levélben tájékoztatta az IUPN-t a magyar természetvédelem múltjáról és jelenéről. Röviden ismertették ebben Herman Ottó, Chernel István, Sajó Károly, Darányi Ignác és Kaán Károly munkásságát, és pár mondatral jellemezték az akkor legfontosabbnak tartott természetvédelmi értékeket /Kisbalaton, szegedi Fehértó, Bátorliget, balatonfelvidéki bazalthegyek, Tihany/.³ A MMI többoldalas, alapos összefoglalással jelentkezett, melynek csak a magyar változata ismert. A történelmi áttekintés után bemutatta a jelenlegi helyzetet, majd érdemi konkrét javaslatokat tett. Így például felvetették a "nemzetközi természeti érték" illetve a "nemzetközi /jelentőségű/ természetvédelmi terület" feltételeinek megállapítását, vagy azt, hogy az iskolákban "a rossz preparátumok helyett inkább tökéletes és olcsó anyagból készült szobrocskákon mutassák be a madarakat".⁴

A MMI nemzetközi levelezésének zömét ebben az időben az Intézet háborús pusztulása és a Vönöczky-Schenk Jakab halála miatti együttérzés-nyilvánítások teszik ki. /A külföldi szervek és

személyiségek hathatós segítsége nélkül a MMI talán sohasem állhatott volna talpra.⁶ De 1948-ban kelt az a levél is, melyben dr. Lotha Machura, az Osztrák Természetvédelmi Szövetség /Österreichischer Naturachutzbund/ vezetője beszámolt a Fertőtavi Biológiai Állomás létesítésének tervéről, és nyomatékosan javasolta a sajátosan magyar természeti értékek, köztük a Hortobágy tudományos kutatását és védelmét.⁷ /Erre azonban még jö- ideig nem került sor.../

A hidegháborús elzárkózás azonban hamarosan rányomta bélyegét a természetvédelem nemzetközi kapcsolataira is. Amikor 1949-ben az antwerpeni székhelyű Vereniging voor Natur- und Stedenschoon megkeresést küldött, hogy hazánk is vegyen részt a kiállításukon, az FM-től az OTvT a következő választ kapta: "Ugy határoztam, hogy Magyarország az antwerpeni természetvédelmi kiállításon nem vesz részt,"⁸ Egy bő év múlva az osztrákok kölcsönösen előnyös együttműködés konkrét javaslatával keresték meg az OTvT-t. A levelet válasz nélkül hagyták, s Molcsány Gábor, a hazai természetvédelem akkor legrégebb munkatársa ezt írta az ügyirat hátára: "A benti megkereséssel foglalkozni ez idő szerint nem lehet. Irattárba!"⁹ Érezhetően bizott abban, hogy az idézett szövegből az utókor egyszer még megérti akkori helyzetüket...

Igy esett meg, hogy az alapítótagnak tekinthető Magyarországnak hivatalosan csak 1974 óta tagja az IUCN-nek.¹⁰

+

Az 1950-es évek első felében a hazai természetvédelem nemzetközi kapcsolatai mai szemmel nézve még "a testvéri népi demokratikus országokkal" is nevetségesen szűkek voltak. /Ez viszont nagyonis egyezik a sztálini külpolitikának azzal az elképzelésével, hogy Kelet-Közép-Európa kisállamait egymástól elszigetelve sokkal könnyebben lehet ellenőrizni./

Szomorú bizonyítéka ennek, hogy az OTvT 1950 tavaszán tárgyalta öt éves tervében a "Külföldi kapcsolatok" című V. fejezet mindössze a következőket tartalmazza:

"1/ A Szovjetunió és a népidemokráciák természetvédelmi szerveivel a kapcsolatot megteremtjük.

2/ Elért eredményeinket egymással ismertetjük. Képanyaga-inkat kicseréljük. Tudományos folyóiratokban egymás cikkeit leközzöljük.

3/ Megszervezzük Budapesten a Szovjetunió és a népidemokráciák természetvédelmi szerveinek első kongresszusát, melyre meghívjuk a természettudomány kiváló tudósait."

Az egyébként igen aktív tanácsülés résztvevői e részhez nem szóltak hozzá.¹¹ És az egészből egyébként sem lett semmi...

1951 őszén a nemzetközi kapcsolatok alakulásáról annyi van a jegyzőkönyvben: /A főtitkár/ "Természetvédelmünk népszerűsítésével kapcsolatban megemlíti a külföldi vendégek látogatását. Egy Szovjet /sic!/ miniszter több kísérelőjével és három magyar miniszter társaságában a kisbalatoni természetvédelmi területet meglátogatták. ... A vendégek komoly elismerésüknek adtak kifejezést."¹²

Komolyabbnak nevezhető kapcsolat csak a csehszlovák, pontosabban a szlovák természetvédelemmel volt csak. /Az egész levelezés a Külügyminisztériumon keresztül bonyolódott le - magyarul./

1952 augusztusában érkezett Pozsonyból az első levél. "A természetvédelem kontinentális jellegére hivatkozva szükségesnek tartjuk érintkezésbe lépni a magyar természetvédelmi Tanács titkárságával, és megszervezni a természetvédelmi hivatalos közlemények és folyóiratok csereviszonyát Magyarországgal. Tekintettel közös érdekeinkre, reméljük a kapcsolat sikeres kiépítését. ... Szíves értesítésüket előre is köszönve maradunk a béke megszilárdításának jegyében." A bevezető félmondat mindenesetre többet ígért, mint a levél egésze.

A válasz a kor kivánalmainak megfelelő hasonló stílusú volt. "Természetvédelmi kapcsolatunk felvétele ... a szocializmust építő haladás és fejlődés útján sokat ígérő reményeket ébreszt bennünk."¹³

Bár az OTvT külkapcsolataiban a szlovák vonal volt a leg-erősebb, így sem sok minden történt. Levelezésben állottak úgy-ahogy Stolmann Andorral, a komárom/komárnói ornitológiai megfigyelőállomás konzervátorával, aki egyébként a helyneveket hol magyarul, hol szlovákul írta, s levelei végén a szlovákos gép-irt név felett magyaros aláírás olvasható. 1954 februárjában a következőket írta: "... szives tudomásukra hozom /nem hivatalosan, de felsőbb utasításra/, hogy a Szlovákiai Természetvédelmi Szak^oosztály örömmel venne egy kezdeményezést a csehszlovákiai rezervációk megtekintésére szervezendő exkurzióra vonatkozólag ..."¹⁴ A szlovákiai Kulturális Hivatal akkortájt szintén abban reménykedett, "hogy a magyar természetvédelmi Tanács kitüntet bennünket rezervációink megtekintésével."¹⁵

Az egészből azonban nem lett semmi. Kitérő választ adtak, s arra sem reagáltak, amikor a Tanács 1955 februári ülésén dr. Soó Rezső ismertette az immár hivatalosnak tekinthető meghívást.¹⁶

Végülis mindössze annyi történt, hogy dr. Jávorka Sándor javaslatára a malonyai arborétumvezetőség kérésére különleges magvakat küldtek a kert felújításához.¹⁷

A lengyelekkel való kapcsolat mindössze egyetlen kiadvány elküldésére szorítkozott, a románok érdeklődését csak utalásból ismerjük.¹⁸

Az egyébként szintén jelentéktelen NDK-kapcsolat azért érdekes a számunkra, mert itt megmaradt a válaszlevél tervezete is, és így tettenérhető a - nemcsak a korra jellemző - szépítési tendencia. Ugyanis a következő két mondat végülis nem került bele a szegedi Fehértó ismertetése kapcsán az elküldött levélbe: "A terület körül fekvő halastavak gazdasági érdeke és a védett terület vizellátásának érdeke nehezen egyeztethető össze." "Ennek a káros állapotnak megszüntetése érdekében igyekszünk a vizgazdálkodás jelenlegi gyakorlatán változtatni."¹⁹

A Madártani Intézet szinte lehetetlen helyzetbe került. Az ICBP 1950-es és 1954-es kongresszusain magyar delegátus nem lehetett jelen, s így több mint nyolc évre jórészt kívülrekedtünk a nemzetközi madártani tudományos életen. Az már az ICBP jóindu-

latát és a hazai madártan eddigi eredményeit jelzi, hogy dr. Keve András 1958-ban távollétében az egyik állandó bizottság tagjává választották. Erről mind az érintett, mind az Intézet csak évek múlva értesült.²⁰ Az ICBP legfontosabb dokumentumai azonban eljutottak Magyarországra. Nem lehettünk ott az IWRB megalakulásánál sem, a szervezetnek csak a hatvanas évek közepén lettünk tagjaivá.²¹

1952-ben az FM megtiltotta intézményeinek az önálló külföldi levelezést, ez csak a központon keresztül volt lebonyolítható. Dr. Vertse Albert, a MMI vezetője elkéseredett hangú magyarázkodásra kényszerült.

"Mellékelve küldjük a megválaszolendő külföldi levelek adatait. A levelek közös indoklása az, hogy a madarak gyűrűzése nemzetközi kutatás, melynek eredménye csak úgy lehet, ha az állomások egymást értesítik a kézre került madarokról. Az adatok csak a kölcsönös értesítés alapján válnak értékké, és az értesítés nemzetközi kötelezettség."²²

+

Az ötvenes évek közepétől enyhült a helyzet. Számos levél van az MMI iratai között a már említett Stolmann "Bandi" aláírásával, s jóízű magyarsággal irt hosszú élvezetes levelek találhatóak itt "Turcsek Feri"-től, a jeles vadbiológustól, akit nemzetközi tudományos élet František Turček néven tart számon. Egyébként leveleiben a magyarok lakta települések neveit magyarul, a szlovák laktákat szlovákul írta. /Pl. Bős, - de Banska Stiavnica./ Ezek a levelek már láthatóan nem diplomáciai úton érkeztek. 1956. februárjában történik az első kísérlet szovjet részről arra, hogy a természetvédelmi szervek együttműködését érdekesebbé tegyék.²³

Ez azonban még mindig csak a "szocialista reláció". Sokkal fontosabb az, hogy 1956. tavaszán dr. Vadász Elemér elnök az OTvT részéről hivatalosan delegálta az ICBP-be dr. Tildy Zoltánt és Kenyeres Lajost.²⁴

+

A helyzet igazában csak 1957-től kezdett javulni. G.P. Dementyev professzor, a szovjet természetvédelem vezetője személyesen aláírt, valóban baráti hangú levélben kérte fel a magyar természetvédelem vezetőjét, hogy hazánk vegyen részt a moszkvai VIT idején rendezendő nemzetközi természetvédelmi kiállításon. Érdekes már a levél megszólítása is: nem Elvtárs, hanem "Igen tisztelt Kolléga!" /Glubokovazsennij Kollega/.²⁵ A kiállításon természetesen résztvettünk.

Ugyanezen évben Strasbourghban rendezték meg "az ember a természet ellen" című kiállítást, s az ezen való részvételt a magyar Külügyminisztérium is szorgalmazta.²⁶

Persze azért nem ment minden simán: Az FM arról értesítette az MMI-t, "hogy a Johan Friedrich Baumann halálának 100 éves évfordulójára rendezett diszülésen való részvételhez nem járulok hozzá. A jövő évi XII. Nemzetközi Madártani Kongresszuson való részvétel ügyében a Minisztérium később fog dönteni."²⁷ Ezek után írta meg Vertse hosszú indokló levelét, melyre már hivatkoztam. Azonban sok eredménye nem lehetett, mert a részvételnek az irodalomban nem találtam nyomát, és a tagdíjakkal még 1964-ben is adósak voltunk.²⁸ Ehhez még hozzá kell tenni azt is, hogy az Intézet 80 éves fennállását és munkásságát méltató cikk egyszerűen elsiklik a nemzetközi kapcsolatok eme jó évtizedes kényszerű megszakítása felett, sőt a szövegből az vehető ki, mintha mi sem történt volna.²⁹

Az Intézet külföldi levelezésének jelentős részét teszik ki a külföldre szakadt magyar kutatókkal folytatott félig tudományos, félig magánjellegű eszmecserék. Ezek közül - irodalmi megformáltságukat tekintve is - kiemelkednek napjaink jeles vadbiológus professzorának, Festetics Antalnak a levelei.

1959-ben lelkesen írták a lengyel kollégáknak, hogy "a Nemzetközi Természetvédelmi Kongresszus Varsóban való jövő évi megrendezésének tervét örömmel üdvözljük. A kongresszussal kapcsolatos kiállítás anyagához igyekezni fogunk hozzájárulni."³⁰

1961-ben az OTvT azon óhajára, hogy a személyében meghívott dr. Zólyomi Bálint kiutazhasson egy zürichi tudományos ta-

nácskozásra, az FM azt válaszolta, hogy "nem tud devizakeretet biztosítani" Zólyomi kiküldetéséhez, de "nem tesz észrevételt abban az esetben, ha dr. Zólyomi Bálint akadémikus kiutazásához esetleg az MTA biztosít devizakeretet".³¹ Ez utóbbi esetben az FM-nek viszont már semmi köze nem lett volna a dologhoz.

A mai kutató számára megdöbbenő az OTvT működésének egyik legutolsó, nemzetközi ügyekkel foglalkozó irata:

"Külgyminisztériumnak.

Köszönettel vettük értesítésüket arról a lehetőségről, hogy a washingtoni követség megfigyelőt küldjön a Nemzeti Parkok Világkonferenciájára.

Tekintettel arra, hogy a konferencia anyagának megismerése is kielégítő számunkra, nem tartjuk szükségesnek megfigyelő kiküldését."³²

Lehet, hogy azt gondolták: hazánkban sohasem lesz Nemzeti Park? Ám az is lehet, hogy általunk nem sejthető okok vannak az elutasítás mögött.

+

1962 nyarától a természetvédelem irányítója az újonnan életre hívott Országos Természetvédelmi Hivatal /OTvT/ lett. Működését fennállása alatt sokan és sokféle kritikával illették, ezek között azonban valószínűleg nem szerepelt a nemzetközi kapcsolatok elhanyagolása. Hozzá kell tenni azonban azt is - és ezt néhány, szinte véletlenül megmaradt irat is erősíti - az OTvT mozgástere nemzetközi téren nagyon kicsi lehetett, és a kapcsolatok javulása a magyar külpolitika változásával is összefüggött. Azonban arra is van példa - pl. a szlovák kapcsolat esetében - hogy a meglévő lehetőségeket sem használták mindig ki.

J e g y z e t e k

- 1/ A nemzetközi természetvédelmi szervezetek rövidítései és hivatalos elnevezései:
IUPN = International Union for Preservation of Nature
IUCN = International Union for Conservation of Nature and Natural Resources
ICBP = International Council for Birds Preservation
IWRB = International Wildfowl Research Bureau
- 2/ OVKL : OTvT 32/1948. Vö. CSÁK 2-3, old., VERTSE 16. old.
- 3/ OVKL OTvT 134/1948.
- 4/ A Magyar Madártani Intézet működése a természetvédelem terén.
OVKL OTvT 10. d. 23/3 t.
- 5/ OVKL : OTvT/MMI 814-1948 és 885-1948. VERTSE 17. old. anyagi okokra hivatkozik, ami részben biztosan helytálló.
- 6/ VERTSE ih. és PÁTKAI 19. old.
- 7/ OVKL : OTvT/MMI 1104-1948.
- 8/ OVKL : OTvT 49/1949 és 66/1949. Az elutasító válasz aláírása:
"A miniszter rendeletéből sk. a kiadmány hitelével irodatiszt."
- 9/ OVKL : OTvT 116.005/1951.
- 10/ KESZTHELYI 80. old.
- 11/ OVKL OTvT Tü.jkv. 1950. III. 6. és 2. melléklete,
- 12/ OVKL : OTvT Tü.jkv. 1951. IX. 28. Eredeti helyesírással!
- 13/ OVKL OTvT 633/1952.
- 14/ OVKL : OTvT 233/1954.
- 15/ OVKL : OTvT 346/1954.
- 16/ OVKL : OTvT Tü.jkv. 1955. XI. 4.
- 17/ OVKL OTvT 1390/1955, 1453/1955, 1564/1955 és 250/1956.
- 18/ OVKL : OTvT iktatókönyv 997/1953 és Tü.jkv. 1954, XI. 30.
- 19/ OVKL OTvT 611/1953 és 307/1955.
- 20/ OVKL : OTvT/MMI 810-1957.
- 21/ 3019/1965. Korm.hat. Hivatkozik rá: OVKL: OTvH 1199/1966.
MAJOR 54. old. nem tudom, honnan vette az alapítótagságot.
Ez csak azt jelzi, hogy maguk a munkatársak sem voltak ké-
lően tájékozottak. 1976-ban ugyanis mindketten az OTvH munka-
társai voltunk.

- 22/ OVKL OTvT/MMI 843-1952.
- 23/ OVKL OTvT 202/1956.
- 24/ OVKL OTvT 240/1956.
- 25/ OVKL OTvT 212/1957.
- 26/ OVKL OTvT 430/1957.
- 27/ OVKL OTvT/MMI 410-1957.
- 28/ OVKL OTvH 1166/1964.
- 29/ PÁTKAI 19. old.
- 30/ OVKL OTvT 844/1959.
- 31/ OVKL OTvT 359/1961.
- 32/ OVKL OTvT 721/1962.

+

A kutatás kezdetén az anyag még az Új Magyar Központi Levéltárban /UMKL/ volt. A dolgozat elkészültére átvette az Országos Vízügyi és Környezetvédelmi Levéltár /OVKL/.

IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSEK

- CSÁK Zoltán: Nemzetközi természetvédelmi mozgalom.
Eg 1947/5-6: 2-3. old.
- KESZTHELYI István: Természetvédelem, Bp. 1976. 163. old. Szakmérnöki jegyzet.
- MAJOR István: A természetvédelem nemzetközi szervezetei.
NF 1976/7: 53-55. old.
- PÁTKAI Imre: 80 év. AQ LXXX-LXXXI /Bp. 1975./ 15-22. old.
- VERTSE Albert: Beköszöntő. AQ LI-LIV /Bp. 1950./ 9-22. old.

+

A természetvédelmi szervek iratai még abban az állapotban vannak, ahogyan bekerültek, így jelentős részük "tárgyi" egységekben az iktatószám szerinti helyük helyett. A lelőhelyek:

10. d. 23/1. t.: 13, 14, 15, 19;
23/2. t.: 17;
23/3. t.: 2, 3, 9;
23/5. t.: 8;
11. d. 23/8. t.: 25, 30, 31, 32;
12. d. 23. t.: 24. jegyzetben hivatkozott irat.

+

AQ = Aquilla
d. = doboz
Eg = Erdőgazdaság
NF = Nimród Fórum
T. = tétel